
ԿՈՒՍԱԿՑՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՏԻՊԱՎՈՐՄԱՆ ԳԱՂԱՓԱՐԱԲԱՂԱՔԱԿԱՆ ՍԿԶԲՈՒՆՔԻ ԿԻՐԱՌՄԱՆ ՀԱՐՑԻ ՇՈՒՐՋ

ԳԱՐԻԿ ՔԵՌՅԱՆ

Քաղաքական կուսակցությունների տիպավորման գիտամեթոդական սկզբունքների մշակումն ու զարգացումը արդի քաղաքական գիտությունների կարևոր խնդիրներից են: Մեր կարծիքով, տիպավորումը անպայման պետք է հենվի կուսակցությունները սահմանելու հայեցակարգերի վրա: «Քաղաքական կուսակցություն» հասկացության սահմանումների մեջ բավականին տարածված է **գաղափարական-դոկտրինալ** հայեցակարգը, որի համաձայն՝ կուսակցությունը միևնույն գաղափարախոսությամբ, առանձնահատուկ սկզբունքների վերաբերյալ բոլորի կողմից ընդունված համաձայնությամբ, միևնույն հայացքներն ունեցող համախոհների քաղաքական կազմակերպություն է կամ անձանց ընդհանրություն, որը հրապարակավ դավանում է նույն քաղաքական դոկտրինան: Կուսակցության կայացման գործում գաղափարախոսության (դոկտրինի) դերը նշվում է Բյորքի, Թոքվիլի, Կոնստանի, Շվարցենբերգի և այլոց սահմանումներում: Մարքսիզմի հայեցակետով, կուսակցությունը բնութագրվում է որոշակի գաղափարախոսությամբ, և դա էական դեր ունի կուսակցության կազմավորման գործում: Օրինակ՝ Լենինը կոմունիստական կուսակցության առաջացումը համարում էր հեղափոխական բանվորական շարժման հետ սոցիալիզմի գաղափարի միավորման հետևանք: Հետխորհրդային ժամանակաշրջանում հրատարակված քաղաքագիտական գրականության մեջ առկա սահմանումներում, որպես կանոն, «գաղափարախոսական և քաղաքական արժեքների» դերը նդվում է առաջնային պլան, նշվում որպես կազմակերպության հիմք:

Հայ քաղաքագիտական մտքի պատմության մեջ հազվագյուտ անդրադարձներ կան հիմնախնդրի առնչությամբ: Դրանցից հատկապես կարելի է նշել սփյուռքահայ Լևոն Չորմիսյանի «Կուսակցությունները» աշխատությունը, որում կան բավականին լուրջ և յուրօրինակ տեսական ընդհանրացումներ, բայց այն դեռ մնում է չուսումնասիրված և քիչ հայտնի: Չորմիսյանի կարծիքով, գաղափարական ընդհանրությունն ու անձնական շահերի հետապնդումը կուսակցությունների առաջացմանը նպաստող գործոններ են: Նրա կարծիքով, ուսմունքներն ու գաղափարախոսությունները դպրոցներ կարող են առաջացնել և գոյատևել նաև առանց կուսակցությունների, բայց երբ գաղափարին միանում է այն իրականացնել ցանկացող կամքը, առաջանում է նաև կուսակցական համախմբումը: «Կուսակցութիւն մը կազմակերպուած համախմբումն է այն մարդոց, որոնք ժողովուրդներու զարգացման եւ բարեշրջման ընթացքին եւ առհասարակ անոնց կեանքը պատրաստող տուեալներու զնահատման մասին նոյն ըմբռնումը եւ տեսակէտ-

ները ունին, որոնք իրենց պատկանած հաւաքականութեան ներկայի հասկացողութիւնը եւ ապագայի պատրաստութիւնը նույն ձեւով կը պատկերացնեն եւ կուզեն իրենց անձնական մասնակցութիւնը բերել, իրենց պէս մտածող անձերուն հետ գործակցաբար, պատրաստելու նպատակով հավաքականութեան կեանքը իրենց հաւատալիքներու հիման վրայ»¹: Յայ հեղինակներից անհրաժեշտ է նշել նաև Վաչե Ղազարյանին, որը Ռամկավար ազատական կուսակցության պատմությանը նվիրված գրքույկում տալիս է հասկացության բավական ընդարձակ սահմանում: Նա գրում է. «Դասական մոտեցմամբ, քաղաքական կուսակցությունը անհատների կամ խմբերի կազմակերպված ամբողջություն է, որը ջանում է իր ուժը գործադրել քաղաքական տվյալ դրության մեջ, անցնելով իշխանության գլուխ, կամ էլ ազդելով դրա վրա: ... Կուսակցությունը միևնույն աշխարհայացքն ու գաղափարախոսությունն ունեցող և ազգային քաղաքական միևնույն նպատակների տեր մարդկանց այն ամբողջությունն է, որոնք ուխտով (երդմամբ) կապված են իրար և համատեղ ջանքերով կենսագործում են պատկանած կուսակցության ընդհանուր նպատակները»²:

Իսկապես, քաղաքական կուսակցություններին բնորոշ առանձնահատկություններից մեկն էլ այն է, որ նրանք առաջանում են որոշակի գաղափարաքաղաքական հենքով: Կուսակցությունների գերակշիռ մասն իր ռազմավարությունն ու մարտավարությունը ձևակերպում է երկարաժամկետ քաղաքական ծրագրերում, որոնք հենվում են որոշակի գաղափարական սկզբունքների վրա: Եթե նույնիսկ կուսակցությունը չի հենվում հստակ արտահայտված որևէ գաղափարախոսական համակարգի վրա, նրա որոշակի գաղափարական նպատակաուղղվածությունը դրսևորվում է կոնկրետ գործունեության և պաշտպանվող քաղաքական արժեքների մեջ: Քաղաքական կուսակցություններն իրականացնում են նաև գաղափարական գործառույթ, որի էությունը, որոշակի դոկտրինայի համապատասխան, կուսակցականների և համակիրների քաղաքական լուսավորությունն է, նրանց դաստիարակումը ընդունված արժեքների ոգով և քաղաքացիների ներգրավումը քաղաքական կյանքի մեջ՝ կուսակցության պաշտոնական գաղափարախոսության կարգախոսներով: Ուսումնասիրողների գերակշիռ մասը գտնում է, որ գաղափարախոսության որդեգրումը անհրաժեշտ հրամայական է կուսակցության կայացման համար: Հիմնադիր գործիչները ընհանուր քաղաքական շահի հիման վրա ընտրում են այն դոկտրինան, որն ամենահարմարն է քաղաքականության մեջ մտնելու համար: Բանն այն է, որ ձգտելով իշխանության՝ քաղաքական կուսակցությունները չեն կարող թաքցնել իրենց վերաբերմունքը տիրող հասարակական-տնտեսական կարգերի նկատմամբ և հանդես են գալիս կամ այդ կարգերը պահպանելու, կամ էլ փոփոխելու դիրքորոշմամբ: Կուսակցությունների միջև սուր քաղաքական պայքարը պետական իշխանության համար հրամայական պահանջ է դարձնում **գործնական քաղաքականության տեսական հիմնավորումը**, որն էլ կատարվում է համապատաս-

¹ **Լեւոն Չորմիսեան**, Կուսակցութիւնները, Եր., 1995, էջ 22-23:

² **Վաչե Ղազարյան**, Ռամկավար Ազատական կուսակցություն - Ուղեցույց և համառոտ պատմություն, Եր., 1991, էջ 9-10:

խան գաղափարախոսության միջոցով: Գոյություն ունեցող հասարակական հարաբերությունների և տնտեսակարգերի պահպանմամբ շահագրգռված կուսակցություններն ընտրում են տվյալ հասարակարգը արդարացնող ու սրբագործող գաղափարախոսություն, իսկ այն արմատապես վերափոխելու քաղաքականություն վարող կուսակցությունները որպես գաղափարական զենք օգտագործում են քննադատող, մերժող և միևնույն ժամանակ նոր հասարակարգի մոդել առաջարկող գաղափարախոսություն: Իհարկե, չպետք է մոռանալ նաև, որ գաղափարախոսությունը կարող է ծառայել ոչ միայն որպես որոշակի կուսակցությունների պրակտիկ գործունեության տեսական, գաղափարական հիմնավորման միջոց, **այլ նաև որպես քող շահերն ու նպատակները թաքցնելու համար:** Հատկանշական է ֆաշիստական կուսակցությունների օրինակը: Հիտլերի նացիոնալ-սոցիալիստական կուսակցությունն իշխանության հասնելու և ձախ կուսակցություններին նախահարված տալու համար ամենանպատակահարմարը գտավ ֆաշիզմի գաղափարախոսությունը, որի ազգայնական-շովինիստական դրույթները շատ հարմար էին ինչպես զանգվածների գիտակցությունը մթազնելու, այնպես էլ հետագայում արտաքին քաղաքական նպատակներին հասնելու առումով: Ահա թե ինչու ներկայիս քաղաքագետների մեծ մասը **քաղաքական կուսակցությունների բնութագրման չափանիշ ընտրում է ոչ թե այն, ինչ նրանք ասում են, այլ այն, ինչ նրանք անում են**, որովհետև ժամանակակից կուսակցությունների զարգացման մեջ նկատվում են նոր միտումներ: Քաղաքական ասպարեզում հայտնվել են «ժողովրդական կուսակցություններ», «բոլորի համար» կամ «զավթիր բոլորին» կուսակցություններ, որոնց նախընտրական ծրագրերը, որպես կանոն, չունեն ծավալուն տեսական մշակումներ և նրանց բնորոշ է պրագմատիզմը, հակվածությունը ամեն տեսակ փոխզիջումների և առօրյա գործնական խնդիրների լուծմանը: Սրանով է պայմանավորված գաղափարական սկզբունքների նշանակության կտրուկ անկումը քաղաքական կուսակցությունների մեջ, որը ոչ վաղ անցյալում խիստ կարևոր էր կուսակցական շարքերի ընդլայնման ու նոր անդամների հավաքագրման համար: Ներկայումս այն խանգարում է կուսակցական էլիտային ընտրագանգվածի բոլոր հատվածներին տիրելու պայքարում: Իրադարձությունների զարգացման նման ընթացքի պայմաններում գաղափարախոսությունը զոհաբերվում է մերկ պրագմատիզմին՝ ընտրություններում հաջողության հասնելուն: Կուսակցական առաջնորդները խուսափում են իրենց կուսակցությունները կապել որևէ գաղափարախոսության հետ, որպեսզի ձեռք բերեն ցանկացած ընտրողի ձայն՝ անկախ նրա հանդեմունքներից: Այս գործընթացն առավել ցայտուն դրսևորվում է զարգացած երկրներում: Շատ դժվար է մատնանշել ամերիկյան, բրիտանական, գերմանական և արևմտյան այլ պետություններում գործող քաղաքական կուսակցությունների գաղափարաքաղաքական դրույթներում առկա էական տարբերությունները: Նրանց բոլորի նախընտրական ծրագրերում խոսվում է հասարակության համընդհանուր բարեկեցության, սոցիալական կողմնորոշում ունեցող տնտեսության, դեմոկրատական սոցիալիզմի, քաղաքական ազատությունների, դեմոկրատական իրավունքների և այլնի

մասին: Գրեթե նույն մոտեցումներն են նշվում ներքին և արտաքին քաղաքականության խնդիրների լուծման ուղղությամբ: Կուսակցությունների համար խիստ կարևոր է դարձել ընտրողներին ներկայանալ այնպիսի ծրագրով, որի մեջ հաշվեկշռված լինի հասարակության բոլոր հատվածների շահերը համազգային մակարդակով³: Իհարկե, դա շատ բարդ խնդիր է, որովհետև ընտրողների յուրաքանչյուր խումբ ունի իր տեղական սոցիալ-տնտեսական, կրոնական, մշակութային, կենցաղային և բազմաթիվ այլ շահեր, որոնք համադրել միշտ չէ, որ հաջողվում է: Մեր կարծիքով, այս զարգացումներն անշուշտ պետք է հաշվի առնել արդի կուսակցությունների բնութագրման համար, սակայն **ժամանակակից քաղաքական կուսակցությունների դասակարգումը ըստ գաղափարաքաղաքական ուղղվածության** դեռևս իր կայուն տեղն ունի տիպաբանության առաջնային սկզբունքների մեջ: Այս չափանիշը ընդունելով որպես հիմք՝ տարբերակում ենք կուսակցությունների երկու հիմնական խմբեր. **գաղափարական (դոկտրինալ) և պրագմատիկ**⁴: Առաջին խմբի մեջ մտնում են այն կուսակցությունները, որոնք իրենց նպատակ են հռչակում հասարակական կյանքի վերափոխումը իրենց գաղափարների, քաղաքական դոկտրինի և որդեգրած գաղափարախոսության արժեքներին համապատասխան: Պրագմատիկ կուսակցությունները խուսափում են իրենց կապել որևիցե գաղափարախոսության հետ, որովհետև նրանք կազմավորվում և քաղաքական դաշտ են մտնում միայն քաղաքական որոշակի նպատակներ իրականացնելու համար: Նրանք փոխում են իրենց գաղափարախոսությունը տվյալ քաղաքական իրավիճակին համապատասխան, ի տարբերություն դոկտրինալ կուսակցությունների, որոնք մշտապես կամ մի երկարատև ժամանակահատված առաջնորդվում են որոշակի գաղափարաքաղաքական դրույթների վրա հիմնված ծրագրերով: Այդ դրույթներն արտացոլում են կուսակցության քաղաքականության ուղղությունները և գլխավոր նպատակները, երբ մտնելով քաղաքական դաշտ՝ առաջին հերթին **որոշում, ձշտում և կանոնավորում է իր գաղափարաքաղաքական կողմնորոշումը**: Նա կարող է հենվել արդեն հայտնի քաղաքական գաղափարների վրա կամ էլ կարող է առաջ քաշել սեփական, այս կամ այն չափով յուրահատուկ գաղափարները:

Գաղափարաքաղաքական կողմնորոշվածությունը բնութագրում է նաև կուսակցությունների գործունեության **սկզբունքները**: Նրանցով կարելի է դատել կուսակցության հիմնական արժեքների և հասարակական առաջադիմության նկատմամբ նրա վերաբերմունքի մասին: Նույն գաղափարաքաղաքական ուղղվածությամբ ամեն մի երկրում կարող են առաջանալ և գործել մեկից ավելի կուսակցություններ, որոնք սովորաբար միմյանցից տարբերվում են նույն դոկտրինի հիմնական դրույթների մեկնաբանություններով, սկզբունքներով, քաղաքական նպատակներով և դրանց հասնելու միջոցներով: Օրինակ՝ ռուսաստանյան իրականության մեջ ներ-

³ Տե՛ս **Ваган И. С.** Интересы электората и партийные программы // "Вестник Московского университета", серия 12. Политические науки, № 1, 1995:

⁴ Գերմանացի քաղաքագետ Ջ. Նյումենը, հետևելով Մ. Վեբերի եզրութաբանությանը, սրանց անվանում է հովանավորչական կամ խնամակալական (պատրոնաժային):

կայունս գործում են մի քանի կոմունիստական, մի քանի սոցիալ-դեմոկրատական, երկու քրիստոնեա-դեմոկրատական կուսակցություններ և այլն⁵: Այս է պատճառը, որ միևնույն գաղափարական-քաղաքական ուղղվածությանը պատկանող կուսակցությունները հաճախ միմյանց դեմ մղում են քաղաքական անհաշտ պայքար և հայտնվում են հակադիր ճամբարներում: Այսպիսի բևեռացման գործում մեծ դեր են խաղում կուսակցությունների գործունեության **սկզբունքների տարբերությունները**: Սկզբունքները ներկայացնում են քաղաքական բազմապիսի շահերի խտացումն ու որոշում են կուսակցության մոտեցումը քաղաքական խնդիրների և դրանց լուծման տարբերակների նկատմամբ, որոնք էլ միևնույն դոկտրինին հետևող կուսակցություններին տանում են հակամարտության:

Գաղափարաքաղաքական կողմնորոշվածությունն էականորեն ազդում է կուսակցությունների **քաղաքական կուրսի** ձևավորման վրա, որը նպատակների, դրանց իրականացման միջոցների, քաղաքական խնդիրների լուծման առաջնային տարբերակների ամբողջություն է և բնութագրում է քաղաքական կուրսի բովանդակությունը: Քաղաքական կուրսը ամրագրվում և ձևակերպվում է կուսակցությունների ծրագրային փաստաթղթերում: Քաղաքական կուրսի մեջ արտացոլվում են նաև կուսակցության **ռազմավարությունը (ստրատեգիան) և մարտավարությունը (տակտիկան)**: Հեռահար նպատակները կարող ենք բնութագրել որպես կուսակցությունների **ռազմավարություն**, իսկ անմիջական նպատակներն ու արդեն կիրառվող միջոցները՝ **մարտավարություն**: Ռազմավարության և մարտավարության օրգանական մաս են կազմում մասնավոր և ընդհանուր քաղաքական խնդիրների լուծման առաջնային տարբերակների մշակումը, իշխանության և կառավարման ուղղումն ու արմատական վերափոխումը, ինչպես նաև դրա իրականացման ձևերը (պայքարի մեթոդները): Քաղաքական կուրսի ճիշտ որոշումն ու ժամանակի պահանջներին համապատասխանող գաղափարաքաղաքական կողմնորոշվածությունը պայմանավորում են **կուսակցության ճակատագիրը**: Ժամանակակից կուսակցությունների նորագույն փորձը վկայում է, որ նույնիսկ քաղաքական նպատակների համոզիչ հիմնավորումը և պայքարի մեթոդների ճիշտ ընտրությունն անբավարար են կուսակցության հաղթանակի համար, եթե նրանք չեն համապատասխանում հասարակության իրական հնարավորություններին և կուսակցության ուժերին: Այն կուսակցությունները, որոնք բացարձակացնում են իրենց գաղափարները, դրանք դարձնում են դոգմաներ և հաշվի չեն առնում տեղի ունեցող փոփոխությունները, դատապարտվում են պարտության կամ կործանման: Դրա փայլուն օրինակ կարող են ծառայել ԳԴՀ-ի, Ռումինիայի կոմունիստների մարտավարությունը 1989 թ.-ին և ԽՄԿԿ ղեկավարության գործունեությունը 1991 թ.: Այս առումով կենսունակ են այն կուսակցությունները, որոնք պահպանելով իրենց գաղափարաքաղաքական ուղղվածությունն ու սկզբունքները, կարողանում են հմ-

⁵ Տե՛ս "Политические партии современной России". М., 1993, "Политические партии, движения и блоки России". Н. Новгород, 1993, **Виноградов В. Д.** Многопартийность в России. Реальность или утопия? // "Вестник Санкт-Петербургского университета". 1993, серия 6, Вып. 2, էջ 42:

տորեն ու ժամանակին փոփոխել քաղաքական կուրսը (հատկապես մարտավարությունը) ժամանակի և քաղաքական իրադրության փոփոխություններին համապատասխան: Այս առումով հատկանշական է Չինաստանի կոմկուսի օրինակը, որը հավատարիմ մնալով իր գաղափարաքաղաքական կողմնորոշվածությանը և չիրաժարվելով կոմունիզմի գաղափարներից, ժամանակի թելադրանքով արմատականորեն փոխեց ներքին տնտեսական քաղաքականությունը, երկրում մտցրեց ազատ շուկայական տնտեսաձևեր, որով ապահովեց տնտեսության արագ վերելքը: Դրա շնորհիվ նա կարողացավ պահպանել իր մենատիրությունը և ամրապնդել միակուսակցական կոմունիստական վարչակարգը: Հատկանշական է գերմանական սոցիալ-դեմոկրատական առաջնորդներից մեկի մտքերից մեզ հասած այն թևավոր խոսքը, որ կուսակցությունը պետք է իր մարտավարությունը փոխի թեկուզ 24 ժամը մեկ, եթե այդպես են պահանջում ու թելադրում ժամանակն ու քաղաքական իրադրությունը:

Ինչպես նշեցինք, ժամանակակից կուսակցությունների ճնշող մասը հենվում է արդեն հայտնի, ճանաչում գտած և ընտրողներին քիչ թե շատ ծանոթ քաղաքական գաղափարախոսությունների վրա, որոնցով էլ հիմնավորում են գործունեության սկզբունքները, նպատակներն ու քաղաքական կուրսի ռազմավարությունն ու մարտավարությունը: Այստեղ անհրաժեշտ է տարանջատել կուսակցությունների երկու հիմնական խումբ: Առաջինի մեջ նպատակահարմար է դասել **համընդհանրական քաղաքական գաղափարախոսությունների**, իսկ երկրորդի մեջ՝ **ազգայնական-կրոնական գաղափարաքաղաքական դոկտրիններին** հետևող կուսակցություններին: Երկրորդ խմբին պատկանող կուսակցությունների գաղափարախոսությունները բնորոշ են մեկ ազգի, մեկ երկրի կամ էլ որոշակի տարածաշրջանի պետությունների կուսակցություններին, մինչդեռ առաջին խմբի մեջ մտնող գաղափարախոսությունները կարող են կիրառվել բոլոր երկրների կուսակցությունների կողմից առանց սահմանափակման, որովհետև դրանք չունեն ազգային - կրոնական երանգներ:

Համընդհանրական քաղաքական գաղափարախոսություններին հետևող կուսակցությունների հիմնական տիպերն են՝ **նեոպահպանողական, նեոլիբերալ, սոցիալիստական (սոցիալ-դեմոկրատական), եվրոկոմունիստական, նեոֆաշիստական**: Յուրաքանչյուր տիպին պատկանող կուսակցությունների ծրագրային դրույթներն ու քաղաքական կուրսը քիչ թե շատ համապատասխանեցված են տվյալ քաղաքական գաղափարախոսությանը: Գաղափարաքաղաքական ուղղվածությամբ միմյանցից տարբերվող այս տիպերը, չնայած տերմինաբանության կրկնությանը, չի կարելի նույնացնել զանգվածային (դասական) կուսակցությունների փուլում գոյություն ունեցած պահպանողական, լիբերալ, սոցիալիստական, կոմունիստական և ֆաշիստական կուսակցությունների հետ: Օրինակ, ոչ մի կերպ հնարավոր չէ նույնացնել ժամանակակից պահպանողականությունը այն պահպանողականության հետ, որ գոյություն ուներ բուրժուական հեղափոխությունների դարաշրջանում: Նույն կերպ միմյանցից տարբերվում են բոլշևիզմն ու ժամանակակից եվրակոմունիզմը: Միաժամանակ հարկ է նշել, որ **ժամանակակից գաղափարաքաղաքական տիպե-**

րը զանգվածային (դասական) կուսակցությունների պատմական տիպերի փոխակերպված (տրանսֆորմացված) տեսակներն ու նրանց քաղաքական ժառանգորդներն են: Նեոպահպանողական կուսակցությունները շեշտը դնում են ձեռնարկատիրության խրախուսման վրա: Նրանք հանդես են գալիս հարկային բեռի նվազեցման օգտին՝ որպես տնտեսական մրցակցությունը խթանող լուրջ պայման⁶: 1960-70-ական թթ.-ից **Նեոպահպանողականությանը** հետևող կուսակցությունները կարևորեցին իշխանության հարցը: Կարգ ու կանոն հասարակական կյանքի բուրր բնագավառներում անհնար է առանց ուժեղ պետության: Առաջ քաշվեց «իրավական սոցիալական պետության» հայեցակարգը, ըստ որի՝ պետությանը հատկացվում է տնտեսության և ընդհանրապես հասարակության գործունեության համար անհրաժեշտ իրավական երաշխիքների ստեղծման դերը: Ըստ գաղափարաքաղաքական ուղղվածության և քաղաքական կուրսի՝ բացի ԱՄՆ-ի Հանրապետական և Մեծ Բրիտանիայի Պահպանողական կուսակցություններից, նեոպահպանողական կարող ենք համարել ճապոնիայի Լիբերալ-դեմոկրատական կուսակցությունը, Ֆրանսիայի Հանրապետությանը աջակցող «Միավորում» գոլիստական կուսակցությունը և այլն: 1970-80-ական թթ. այս ուղղության կուսակցությունների վերելքի տարիներն էին: 1983 թ. ստեղծվում է Միջազգային դեմոկրատական միությունը, որը միավորում է Արևմտյան Եվրոպայի և ԱՄՆ-ի պահպանողական կուսակցություններին: **Նեոլիբերալ** կուսակցությունները, որոնք հիմնականում գտնվում են քաղաքական դաշտի կենտրոնում, իրենց քաղաքական կուրսի հիմքում դնում են «շուկայական հարաբերություններով տնտեսություն՝ պետության նվազագույն մասնակցությամբ» դրույթը: Ժամանակակից նեոլիբերալիզմը բավականին տարբերվում է հին, դասական լիբերալիզմից: Պետության դասական լիբերալիզմի հայեցակարգը (պետությունը որպես չարիք) փոխարինվեց «սոցիալական պետության» մասին տեսությամբ, որը պետությունը դիտում է անհատական իրավունքների և ազատությունների պահպանության երաշխիք: Այսօր նեոլիբերալ կուսակցությունների վարկը բավականին նվազել է, նրանք իրենցից ներկայացնում են փոքր, քիչ ազդեցիկ, սակավամարդ կուսակցություններ, որոնք հազիվ կարողանում են հաղթահարել 5%-ի շեմը: Դրանցից են, օրինակ, Գերմանիայի Ազատ դեմոկրատական, Շվեդիայի կենտրոնամետ, Իտալական լիբերալ կուսակցությունները և այլն⁷: Նեոպահպանողական և նեոլիբերալ ուղղության կուսակցությունների գաղափարախոսություններում լայնորեն օգտագործվում է այսպես կոչված «**հետարդյունաբերական** հասարակության» («պոստինդուստրիալ հասարակություն») և **կոնվերգենցիայի** մասին տեսությունները: «Հետարդյունաբերական հասար-

⁶ Տե՛ս Գալկին Ա. Ա., Рахмиров П. Консерватизм в прошлом и настоящем. М., 1987, "Современный консерватизм". М., 1992, Волкова И. В. Популизм и консерватизм. М., 1992, Осадчая И. М. Консерватизм против реформизма. М., 1984, Пияшева Л. И., Пинскер Б. С. Экономический неоконсерватизм: теория и международная политика. М., 1988, Френкин А. А. Западногерманские консерваторы: кто они? М., 1990:

⁷ Տե՛ս Ռևեն Հազան, Կենտրոնամետ կուսակցություններ. բևեռացումը և մրցակցությունը եվրոպական պառլամենտական դեմոկրատիաներում (անգլ.), Երուսաղեմ, 2000:

րակություն» հասկացությունը օգտագործվում է առաջատար երկրների սոցիալ-տնտեսական զարգացման նոր փուլը բնորոշելու համար⁸:

Գաղափարաքաղաքական ուղղվածության տիպերի շարքում ժամանակակից պետությունների քաղաքական դաշտում առավել բազմաքանակ են **սոցիալիստական (սոցիալ-դեմոկրատական)** կուսակցությունները: Նրանք 19-րդ դարի երկրորդ կեսին ձևավորված հին սոցիալիստական կուսակցությունների քաղաքական ժառանգորդներն են և ավելի շատ, քան մյուս ուղղությունների կուսակցությունները պահպանել են իրենց նախորդների գաղափարները: Չնայած սոցիալ-դեմոկրատական կուսակցությունները չեն փոխել իրենց անունները, բայց էականորեն վերակառուցել են իրենց քաղաքական կուրսը: Դրանք այլևս չեն դնում սոցիալական բնույթի հեղափոխական վերափոխումների և մասնավոր սեփականության վերացման խնդիրը: Նրանց քաղաքական կուրսը մյուս կուսակցություններից տարբերվում է նույն հարցերի համար առաջարկվող լուծումների այլ տարբերակներով, բայց ռազմավարական վերջնական նպատակ շարունակում է մնալ սոցիալիստական հասարակության ստեղծումը: Ժամանակակից սոցիալ-դեմոկրատները կողմ են տնտեսության մեջ պետության ակտիվ միջամտությանը և տնտեսական գործընթացներին պետության անմիջական մասնակցությանը: Նրանց կարծիքով՝ շուկայական մեխանիզմները անբավարար են ուժեղ և առողջ տնտեսություն ունենալու համար: Այսպիսի քաղաքական կուրս ունեն Մեծ Բրիտանիայի լեյբորիստական, Ֆրանսիայի, Իտալիայի, Ավստրիայի սոցիալիստական, ինչպես նաև Գերմանիայի և Սկանդինավյան երկրների սոցիալ-դեմոկրատական կուսակցությունները: Նրանց գաղափարախոսության հիմքում դրված է **«Դեմոկրատական սոցիալիզմի»** տեսությունը, որը ամուր կապված է ռեֆորմիզմի հետ և որպես գաղափարախոսություն մշակվել և ամբողջացվել է անգլիական լեյբորիստների և եվրոպական աջ սոցիալիստական առաջնորդների կողմից⁹:

Ըստ գաղափարաքաղաքական ուղղվածության և քաղաքական կուրսի՝ ժամանակակից սոցիալիստական կուսակցություններին բավականին մոտ են **եվրակոմունիստական** կուսակցությունները: Նոր ուղիների որոնումն ավարտվեց նոր գաղափարախոսության և նոր քաղաքական հոսանք

⁸ Այս հասկացությունը 1960-70-ական թթ. շրջանառության մեջ է դրել ամերիկյան սոցիոլոգ Դ. Բելը. այն ընդհանրացնում և զարգացնում է մինչ այդ տարածում գտած «միասնական արդյունաբերական հասարակության» (Ռ. Արոն), «նոր արդյունաբերական հասարակության» (Ջ. Կ. Գելբրայթ), «տնտեսական աճի փուլերի» (Ու. Ռոսթոն), «տեխնոտրոնային հասարակության» (Ջ. Բեթգինսկի), «հետկապիտալիստական հասարակության» (Ռ. Դարենդորֆ) մասին գաղափարները:

⁹ «Դեմոկրատական սոցիալիզմը» որպես նոր գաղափարախոսություն հռչակվել է Սոցիալիստական ինտերնացիոնալի Ֆրանկֆուրտի կոնգրեսի (1951) «Դեմոկրատական սոցիալիզմի նպատակներն ու խնդիրները» ղեկարացիայում՝ որպես հակամիջոց հեղափոխական մարքսիզմին: «Դեմոկրատական սոցիալիզմի» գաղափարաքաղաքական հիմնական դրույթները սահմանվեցին Լեյբորիստական կուսակցության 1957 թ. «Արդյունաբերությունը և հասարակությունը» հայտարարության, Ավստրիայի սոցիալիստական կուսակցության 1958 թ. ծրագրի, Գերմանիայի սոցիալ-դեմոկրատական կուսակցության 1959 թ. ծրագրի, Սոցիալիստական ինտերնացիոնալի՝ «Աշխարհն այսօր. Սոցիալիստական շարժման հեռանկարները» 1962 թ. ընդունած հռչակագրի և մի շարք այլ ծրագրային փաստաթղթերի մեջ: Այդ դրույթների հիմնավորմանն էին նվիրված լեյբորիստական առաջնորդներից Յեյսկելի, անգլիացի նշանավոր տնտեսագետ Կրոսլենդի և ֆրանսիացի սոցիալիստ Լ. Լորի տեսական մի քանի աշխատություն:

քի՝ «Եվրակոմունիզմի» (Եվրոպական կոմունիզմ) առաջացմամբ: Պահպանելով կոմունիստական հասարակության կառուցման վերջնական նպատակը՝ Եվրակոմունիզմի տեսաբաններն առաջադրեցին մի շարք նոր գաղափարաքաղաքական դրույթներ, որոնք հանգում էին հետևյալին. հրաժարում քաղաքական պայքարի հեղափոխական մեթոդներից, հատկապես՝ զինված ապստամբությունից, պրոլետարիատի դիկտատուրայից և քաղաքական գործադուլներից, միմիայն քաղաքական պայքարի սահմանադրական միջոցների կիրառում, նոր հասարակությանն անցման ճանապարհին սեփականության բոլոր ձևերի պահպանում և տնտեսական ռեֆորմների կիրառում. բռնապետական կարգերի դատապարտումը ԽՍՀՄ-ում և արևելաեվրոպական երկրներում. հավատարմությունը եվրոպական դեմոկրատիայի արժեքներին: Նման քաղաքական գիծը որակվեց որպես կոմունիզմին անցման եվրոպական ուղի՝ ի տարբերություն ռուսականի, որի համար էլ ստացավ «Եվրակոմունիզմ» անունը:

Որպես առանձին գաղափարաքաղաքական տիպ անհրաժեշտ է առանձնացնել **Նեոֆաշիստական (Նեոնացիստական)** կուսակցությունները: Երկրորդ համաշխարհային պատերազմն ամբողջովին դիմակազերծեց ֆաշիզմն ու նացիզմը, իսկ այս ուղղությանը պատկանող կուսակցություններն արգելվեցին և ցրվեցին: Սակայն ֆաշիզմը, որպես քաղաքական գաղափարախոսություն, չվերացավ, այլ փոխարինվեց, վերագգեստավորվեց և ծնունդ տվեց նոր՝ նեոֆաշիստական (նեոնացիստական) կուսակցություններին: Բավական է նշել, որ ֆաշիստական վարչակարգերը Իսպանիայում և Պորտուգալիայում պահպանվեցին մինչև 1974-75 թթ.: Ֆաշիզմի տարրեր են նկատվում նաև Արգենտինայի (1943-55 թթ.), Յունաստանի (1960-ական թթ. վերջեր), առանձին ժամանակահատվածներում՝ Հարավաֆրիկյան հանրապետության, Ուգանդայի, Բրազիլիայի և Չիլիի կառավարող կուսակցությունների ու զինվորական խումտաների քաղաքականության մեջ:

Հետպատերազմյան տարիներին նեոֆաշիստական կուսակցությունները շարունակում էին գործել՝ ակտիվորեն մասնակցելով քաղաքական կյանքին: 1964 թ. ԳՖՀ մի քանի աջ ծայրահեղական մանր կուսակցությունների միավորմամբ կազմավորվեց Նացիոնալ-դեմոկրատական կուսակցությունը, որը դարձավ նեոնացիստական ուժերի համախմբման կենտրոն: Իտալիայում բավականին ակտիվ գործում է «Իտալական սոցիալական շարժում-Ազգային աջ ուժեր» անունը կրող նեոֆաշիստական կուսակցությունը, որը, արդեն 1980-ական թթ., շահելով ընտրողների ձայների հինգ տոկոսից ավելին, կարողանում է խորհրդարանում իր ձեռքում պահել 35-40 պատգամավորական տեղ: Գրեթե նույնպիսի արդյունքի է հասել 1972 թ. Ֆրանսիայում կազմավորված «Ազգային ճակատ» աջ ծայրահեղական, ազգայնական կուսակցությունը, որի նախագահն է Լե Պենը: Նրա կուսակցությունը նույնպես պառլամենտում ունի իր հաստատուն խմբակցությունը: 1995 թ. մունիցիպալ ընտրություններում այն հաղթանակ տարավ, իսկ 2002 թ. ապրիլին կայացած նախագահական ընտրություններում Լե Պենը անցավ երկրորդ փուլ՝ հետևում թողնելով սոցիալիստների թեկնածու, վարչապետ Լ. ժոսպենին. դա ժամանակակից Ֆրան-

սիայի քաղաքական կյանքի սենսացիոն իրադարձություններից էր: Ազգայնական ծայրահեղական կուսակցությունները մեծ ազդեցություն ունեն հատկապես Ռուսաստանում: Այս ուղղությամբ պատկանող շատ կուսակցություններ են գործում նաև ասիական խոշոր երկրներում: Դրացից կարելի է նշել Թուրքիայի հատկապես «Գորշ գայլեր» (Նախագահ Թյուրքեշ) կուսակցությունը, որը ակտիվորեն մասնակցում է երկրի ներքաղաքական կյանքին և որոշակի ազդեցություն ունի ընտրողների վրա:

Նեոֆաշիզմը ծագումնաբանորեն կապված է ֆաշիզմի հետ, քանի որ քարոզում է նույն քաղաքական-գաղափարախոսական սկզբունքները, իսկ նեոֆաշիստական կուսակցությունները իրենց նպատակներին հասնելու համար հակված են բռնությունների գործադրմանը: Սակայն էականորեն տարբերվում են հին ֆաշիստական կուսակցությունների և ժամանակակից նեոֆաշիստական կուսակցությունների քաղաքական կուրսի ռազմավարական նպատակները: Իտալագերմանական ֆաշիզմը մեծ մասամբ նպատակամղված էր արտաքին քաղաքական ագրեսիվ գործողությունների հիմնավորմանը, իսկ այսօրվա նեոֆաշիստների և նեոնացիստների գործողություններն ուղղված են աֆրո-ասիական հետամնաց երկրներից դեպի արևմտյան զարգացած պետություններ ուղղված ներգաղթի հզոր ալիքի դեմ, որ, ըստ նեոֆաշիստների, սպառնում է «մշակույթ ստեղծող ռասաների» կենսունակությանը: Նրանք պահանջում են իշխանություններից խստացնել էմիգրացիոն ռեժիմները, վտարել բոլոր «գունավորներին» և սեփական ժողովրդին պաշտպանել նրանց պատճառած չարիքներից: Այս գաղափարները լայն արձագանք են գտնում Ֆրանսիայի, Գերմանիայի, Իտալիայի և եվրոպական մյուս երկրների ընտազանգվածի մեջ, հատկապես այն տարածաշրջաններում, որտեղ նկատվում է գործազրկության աճ և հասարակության մարզինալ խավերին պատկանող մարդկանց թվաքանակի ավելացում: Նման իրավիճակներում «հիմնական բնակչության» և «մաքուր հավատքի» պաշտպանության դիրքերում կանգնած նեոֆաշիստական կուսակցությունների վարկանիշը կտրուկ բարձրանում է: Այս ուղղության կուսակցությունների ազդեցությունը մեծապես աճում է բազմազգ այն երկրներում, որտեղ գոյություն ունի ազգային անջատողականություն: Այս դեպքում նեոնացիստները հանդես են գալիս ազգային շարժումների դեմ՝ զանգվածային բռնությունների կիրառման պահանջներով, ինչպես, օրինակ, Ռուսաստանում է¹⁰: Բոլոր դեպքերում նեոֆաշիստական կուսակցությունները լուրջ վտանգ են ներկայացնում դեմոկրատական վարչակարգերի համար: Ուսումնասիրողներից շատերը նշում են, որ պահպանելով գերմանական ֆաշիզմի շատ գծեր՝ նրանք այսօր էլ կարող են դառնալ ամբողջատիրության (տոտալիտարիզմի) վերականգնման ջատագովներ¹¹: Եվ պատահական չէ միջազգային հանրության բացասական այն մեծ արձագանքը, որը հետևեց 2001 թ. խորհրդարանական ընտրություններում ավստրիական և 2002 թ. Նախագահական ընտրություններում ֆրանսիական նեոֆաշիստների ունեցած հաջողություններին:

¹⁰ Տե՛ս "Политические партии России в контексте ее истории". Ростов-на-Дону, 1998, էջ 430-458:

¹¹ Տե՛ս **Замковой В.** Германский фашизм – одна из главных форм тоталитаризма. М., 1994:

Ինչպես վերը նշեցինք, համընդհանրական քաղաքական գաղափարախոսություններին հետևող կուսակցություններից բացի, գոյություն ունեն **ազգայնական-կրոնական** գաղափարաքաղաքական դոկտրիններին հետևող կուսակցություններ, որոնք կազմում են գաղափարաքաղաքական ուղղվածության և քաղաքական կուրսի կուսակցությունների երկրորդ խումբը: Ժամանակակից կուսակցություններից շատերը իրենց քաղաքական նպատակներին հասնելու համար լայնորեն և բավականին արդյունավետ օգտագործում են նման գաղափարախոսություններ: Իսլամական բնակչություն ունեցող երկրներում և հատկապես արաբական պետություններում, Իրանում, Աֆղանստանում և Պակիստանում կուսակցական ծրագրային դրույթներում նկատվում է իսլամի ազդեցությունը: Սակայն արդի իսլամամետ կուսակցությունների քաղաքական կուրսին բնորոշ է ոչ թե համաիսլամական պետություն ստեղծելու գաղափարը, այլ իսլամական պետությունների համերաշխության և համագործակցության անհրաժեշտությունը: **Իսլամամետ կուսակցությունների** ծրագրային նպատակներ են հռչակվում հիմնականում հասարակության իսլամացումը, դրան համապատասխան տնտեսական և քաղաքական կառուցվածքների ստեղծումը, Արևմուտքի ազդեցության վերացումը: «Իսլամամետ» որակումը ցույց է տալիս կուսակցության գաղափարաքաղաքական տիպն ու քաղաքական կուրսի ուղղվածությունը, ինչպես որ սոցիալիստական, նեոֆաշիստական, եվրակոմունիստական և վերը նշված մյուս որակումները: Ազգայնական-կրոնական բնույթի ցանկացած գաղափարախոսություն կարող է դրվել կուսակցությունների քաղաքական կուրսի հիմքում և դառնալ նրանց գաղափարաքաղաքական դասակարգման չափանիշ: Իհարկե, այս չափանիշով հնարավոր չէ թվել ու բնութագրել բոլոր տիպերը, որովհետև յուրաքանչյուր երկրի յուրաքանչյուր կուսակցություն ունի իր սեփական քաղաքական կուրսը, որն անհնար է ամբողջովին նույնացնել մեկ այլ կուսակցության քաղաքական կուրսին: Սակայն ազգայնական-կրոնական որոշ գաղափարների քարոզչությունը կուսակցություններին ապահովում է առավել մեծ ընտրազանգվածով, և դրանով են հիմնավորվում նպատակները, մարտավարությունն ու ռազմավարությունը: Բնականաբար, նույն դոկտրինը կարող առկա է բազմաթիվ կուսակցությունների ծրագրերում, որն էլ նրանց նույն գաղափարաքաղաքական տիպի մեջ խմբավորելու համար բավարար հիմք է տալիս: Օրինակ, Թուրքիայի, Ադրբեջանի և Միջին Ասիայի թուրքալեզու պետությունների ազգայնական կուսակցությունների գաղափարաքաղաքական դրույթների վրա բավականին ուժեղ է **պանթուրքիզմի** ազդեցությունը: Իհարկե, համաթուրքական մեծ պետության կամ բոլոր թուրքալեզու ժողովուրդներին մեկ պետության մեջ միավորելու նպատակներ չեն առաջադրվում, սակայն համագործակցությունն ու համերաշխությունը և հատկապես արտաքին քաղաքականության բնագավառում միասնությունը առաջնային տեղ են զբաղեցնում ծրագրային փաստաթղթերում: Դրա ցայտուն օրինակը Թուրքիայի կառավարող կուսակցությունների («Մայր հայրենիք», «Ճշմարիտ ուղի», «Բարօրություն», «Ժողովրդահանրապետական», «Արդարություն և զարգացում») դիրքորոշումն է հայ-ադրբեջանական հակամարտության նկատմամբ: Ներկայումս

պանթյուրքիզմի գաղափարները օգտագործում են Անդրկովկասի և Միջին Ասիայի ազգայնական մի շարք կուսակցություններ, հատկապես նրանք, որոնք վճռականորեն հանդես են գալիս ընդդեմ ռուսական ազդեցության հաստատման: **Ազգայնական-կրոնական** գաղափարաքաղաքական տիպի դասական օրինակ են հրեական կուսակցությունները: Նրանց ճնշող մասը կարող ենք բնութագրել որպես **սիոնիստական**, որովհետև ինչպես Իսրայելում, այնպես էլ մյուս երկրներում որպես ազգային նպատակների իրագործման համար մղվող պայքարի գաղափարական զենք օգտագործվում է **սիոնիզմը**: Այն նույնպես ազգայնական գաղափարախոսություն է, որի անունը վերցված է Երուսաղեմի Սիոն լեռան անունից: Սակայն սիոնիզմ ասելով չպետք է հասկանալ միայն գաղափարախոսություն, այն նաև այդ գաղափարախոսությանը հետևող քաղաքական կուսակցությունների և կազմակերպությունների ճյուղավորված համակարգ է և որոշակի քաղաքականություն¹²: Ժամանակակից քաղաքական կուսակցությունների կողմից օգտագործվում են նաև **պանսլավոնիզմի, պանամերիկանիզմի, իսպանաամերիկանիզմի, գանդիզմի** և այլ ազգայնական գաղափարախոսությունների քաղաքական դոկտրինները, որոնք բավականին արդյունավետ ազդեցություն են ունենում հատկապես նախընտրական գործընթացներում՝ որպես քարոզչական զենք: Սրանք կարող են ծառայել նաև որպես կուսակցությունների գաղափարաքաղաքական դասակարգման չափանիշներ:

Ավարտելով ցանկանում ենք նշել, որ ոչ մի կուսակցության գաղափարախոսություն ինչպես անցյալում, այնպես էլ ներկայումս մեծ մասամբ «մաքուր» չէ: Այսինքն՝ նրանց դրույթները վերցված չեն միմիայն մեկ քաղաքական ուսմունքից: Սովորաբար կուսակցությունների ծրագրերի տեսական մասերի մեջ կարելի է հանդիպել ինչպես դասակարգային, այնպես էլ ազգային և կրոնական քաղաքական ուսմունքների գաղափարներ: Մեկ ուրիշ կարևոր հանգամանք ևս: Միսալ է այն մոտեցումը, երբ որևիցե կուսակցության գործունեության գնահատական տալիս կամ նրա պատմական դերը նշելիս հիմք է ընդունվում այն գաղափարախոսությունը, որը պաշտոնապես որդեգրվել է: Ճիշտ չէ նաև դրա հիման վրա կուսակցության

¹² Որպես քաղաքական հոսանք սիոնիզմն առաջ է եկել 19-րդ դարի վերջերին: Սիոնիզմի գաղափարախոսներն առաջ քաշեցին հրեական հարցը լուծելու ծրագիր՝ մեծ տեղությունների օգնությամբ ստեղծելու հրեական պետություն: 1897 թ. Բազելում տեղի ունեցավ սիոնիստական առաջին կոնգրեսը, որտեղ հիմնվեց համաշխարհային սիոնիստական կազմակերպությունը (ՅՍԿ), որը սիոնիզմի պաշտոնական նպատակ հռչակեց Պաղեստինում հրեական պետության ստեղծումը: Սիոնիզմի գաղափարախոսության հիմնական դրույթներն են. աշխարհի տարբեր երկրների հրեաները արտատարածքային (էքստերիտորիալ) համաշխարհային հրեական միասնական ազգ են, հրեաներն առանձնահատուկ, բացառիկ, Աստուծո ընտրյալ ժողովուրդ են, հրեաների ծովումը շրջապատի ժողովուրդների հետ հակաբնական և մեղսական է, հրեաներն ունեն պատմական իրավունքներ իրենց բիբլիական նախնիների հողերի՝ Պաղեստինի և նրան հարող տարածքների նկատմամբ, որտեղ պետք է ստեղծեն իրենց զուտ հրեական, հավասարապաշտ պետությունը: Սիոնիզմը բոլոր հրեաներին համարում է եղբայրներ և քարոզում է դասակարգային համերաշխություն՝ վճռականորեն մերժելով դասակարգային պայքարը, որը որակվում է որպես ազգային դավաճանություն հրեական ազգի հանդեպ (տես **Иванов Ю.** Осторожно: сионизм! М., 1972, "Сионизм: теория и практика". М., 1973, **Вальтер Лакер.** История сионизма. М., 2000):

բնույթի որոշումը, որ հատկապես բնորոշ է խորհրդային ժամանակաշրջանի ուսումնասիրողներին: Որևէ գաղափարախոսություն քարոզելը այլ բան է, իրական քաղաքականությունը՝ այլ: Օրինակ՝ սոցիալիզմի գաղափարի առկայությունը ֆաշիստական կուսակցությունների ծրագրերում երբեք մեզ հիմք չի կարող տալ նրանց համարելու սոցիալիստական կուսակցություններ: Մեկ անգամ ևս նշենք. գաղափարախոսությունը կարող է կուսակցության հետին քաղաքական նպատակների իրագործման քող ծառայել: **Կուսակցության տիպավորման ճանապարհին առաջին քայլը պաշտոնական գաղափարախոսության և իրական քաղաքականության համապատասխանելիությունը պարզելն է:** Այսպիսի դիրքորոշումը անհրաժեշտ է ըստ գաղափարաքաղաքական ուղղվածության և քաղաքական կուրսի կուսակցությունների տիպաբանությունը գիտական հենքի վրա դնելու և քաղաքական դաշտի ճիշտ վերլուծության համար:

Բանալի բառեր – տիպավորում, կուսակցական գաղափարախոսություններ, դոկտրինալ և պրագմատիկ կուսակցություններ, քաղաքական կուրս, գործունեության սկզբունքներ

ГАРИК КЕРЯН – Проблема типологии партий по политико-идеологическому принципу. – Одним из основных критериев типологии политических партий является идеологический принцип. В согласии с ним партии классифицируются следующим образом. В первую группу входят доктринальные партии с определённой, официально заявленной идеологией. Во вторую – партии с неопределённой идеологией (они рассматриваются как партии прагматические). В основе классификации лежит и сущность партийной идеологии, и базирующийся на ней политический курс (партии либеральные, социалистические, консервативные, религиозные, националистические и т. д.).

Ключевые слова: типология, партийная идеология, доктринальные и прагматические партии, политический курс, принципы деятельности

GARIK KERYAN – Typology of Political Parties Based on the Political and Ideological Principles: Scientific-Methodological Issues. – Political and ideological principles are one of the main criteria for the typology of political parties. According to the classification by political and ideological principles, the first group consists of doctrinal parties with certain and officially proclaimed ideology. The second group includes parties with uncertain ideology, which we prefer to regard as pragmatic ones. Classification of political parties can be based either on the ideological specifics of political parties, or on the essence of developed policies /liberal, socialist, conservative, religious, nationalist, etc./.

Key words: political parties, typology, ideology of political parties, doctrinal and pragmatic parties, policy, principles of functioning